הממצא הקירמי משכבה 2 בח׳רבת דיראן, רחובות

מרים אבישר

בחפירה התגלו שתי שכבות יישוב (1, 2; ר׳ קוגן־זהבי, כרך זה, ור׳ שם דיון בממצא משכבה 1), למאוחרת שבהן ארבעה שלבים (I–IV). הממצא הקירמי של שכבה 2, המוצג כאן, מלמד שמשך היישוב במקום היה קצר למדי, למן למאה הח׳ עד המאה הט׳ לסה״נ (להלן). עם זאת צריך לציין שאחדים מן הטיפוסים — כגון קערות גדולות, כלי בישול וקנקנים — רווחו כבר במאות הו׳ והז׳ לסה״נ, וייצורם נמשך עד למאה הי״א, ללא שינויים מהותיים בצורתם.

שלב I

הממצא המיוחס לשלב I דל מאוד (איור 1). הספל מטיפוס Fine Byzantine Ware (איור 1:1) תוארך אצל מגנס למאות הח׳–הט׳ לסה״נ (Magness 1993:193–198). הקערית הלא מזוגגת (איור 2:1) עשויה מחרס צלהב, שאפיין גם את הכלים המזוגגים הפשוטים. הדופן החיצונית של הכלי עובדה במכשיר חד בדומה לדפנות של הקערות המזוגגות הפשוטות והפכים מחרס צלהב.

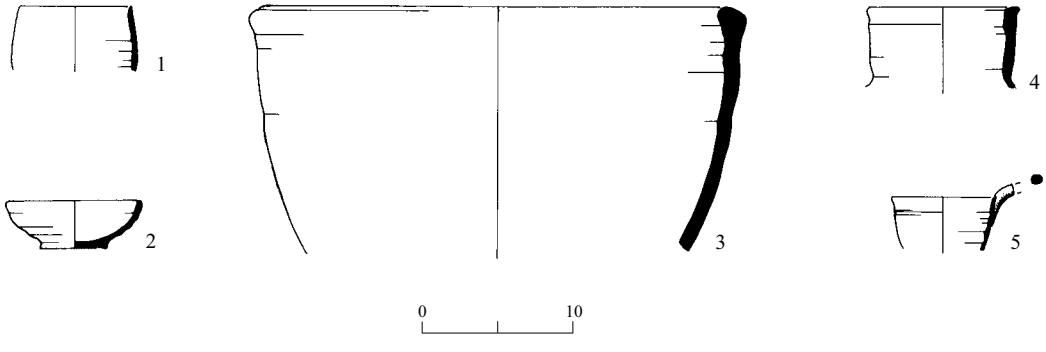

איור 1. הכלים משלב I.

מס׳	הכלי	סל	לוקוס	תיאור	הקבלות
1	ספל	164	175	חרס חום בהיר, פסים כהים של מרוק מכני מבחוץ, צריפה מצוינת	Magness 1993:193–198, Form 1E
2	קערית	57/1	120	חרס חום בהיר מאוד, גריסים לבנים, הכלי מקורצף מבחוץ	
3	קערה	284	215	חרס חום בהיר, גריסים לבנים ומעט חצצים אפורים, מוחלק מבחוץ	איזנברג ועובדיה תשנ״ח: איור 5:14, 7, 8 גודוביץ תשנ״ט: איור 1:182 מגנס 1980: איור 2:7 פורת ושטרן תשנ״ז: איור 6:56 Avissar 1996:126, Type 26
4	קנקן	173	175	חרס חום־כתום, חולי, פני כלי חומים בהירים, גריסים לבנים	Ustinova and Nahshoni 1994: Fig. 4:6–9
5	פך	299	223	חרס חום בהיר, פני הכלי צהבהבים, צריפה טובה	Avissar 1996:157, Type 3, Fig. XIII.129

הקערה הגדולה (איור 1:3) שייכת לקבוצת קערות שהיתה נפוצה למן התקופה הביזנטית המאוחרת ועד למאה הי״א לסה״נ. קערה מאותו טיפוס — אם כי מעוטרת בסירוק — נתגלתה גם בשרידי שלב III (איור 3:8). קערות אלו היו נפוצות מאוד בדרום הארץ ובשפלת החוף ועד עמק יזרעאל בצפון (ר׳ טבלת מפרט). כיוון שהכלי מח׳רבת דיראן נמצא במכלול מהתקופה האסלאמית הקדומה, יש לשייך אותו ככל הנראה לקבוצת הקערות מתקופה זו. וריאנט של קערה זו כונה Incurved Rim Basins, מקורו באזור ירושלים והוא תוארך למאות הח׳–הי׳ לסה״נ (Magness 1993:210–211).

מסורת של קנקנים דמויי שק שצווארם זקוף (איור 1:4) ממשיכה מסוף התקופה הביזנטית אל התקופה האסלאמית הקדומה. פכים מחרס צלהב (איור 1:5) לא הופיעו לפני אמצע המאה הח׳ לסה״נ, אך המשיכו לשמש עד למאה הי״א לסה״נ.

לפי הממצא הדל משלב I ניתן לתארך שלב זה למחצית השנייה של המאה הח׳ לסה״נ, אך גם מאוחר יותר.

שלב II

המכלול הקירמי של שלב II עשיר מקודמו, ובו רוב הטיפוסים שרווחו במאה הט׳ לסה״נ.

קערות מזוגגות.— בשלב II מיוצגות מספר קבוצות של קערות מזוגגות. קערות שלהן דופן קצרה וכמעט אנכית (איור 2:1) נדירות למדי בצורתן, אם כי טכניקת העיטור שלהן (זיגוג עופרת) נפוצה מאוד; הן גם נעדרות בשלבים האחרים באתר. קערות דומות נמצאו ברמלה (ר׳ טבלת מפרט), ונראה שכלים אלה הם ניסיון מוקדם לייצר קירמיקה מזוגגת במקום.

הכלים המזוגגים הפשוטים (איור 2:2–4) הם הקבוצה העיקרית בשלבים II ו־III, והיא נחלקת לפי סגנון העיטור לכמה קבוצות משנה (ר׳ דיון אצל Avissar 1996:75–78). לרוב עשויות קערות אלה מחרס צלהב בהיר עם דופן עבה למדי ושפה פשוטה נוטה חוצה (ועל פי רוב בסיס דיסקוס). הקערות עוטרו בצביעה בזיגוג ירוק, חום ואוכרה על רקע של זיגוג צהבהב־ירקרק בהיר. רוב הקערות המזוגגות משלב II מח׳רבת דיראן שייכות לקבוצה זו ולמספר קבוצות משנה שלה. לא ברור היכן יוצרו כלים אלה, אך נראה שהם היו נפוצים במיוחד בדרום הארץ ובשפלת החוף.

הקערות המעוטרות בזיגוג אלקלי שקוף דמוי זכוכית, לרוב בגוונים של טורקיז או כחלחל (איור 2:5), שייכות לקבוצה נפוצה למדי באזורנו בתקופה האסלאמית הקדומה. כלים מזוגגים בזיגוג אלקלי היו נפוצים מאוד במסופוטמיה כבר בתקופה הפארתית והסאסאנית (Hedges and Moorey 1975; Hannestad 1983), אך באזורנו הם החלו להופיע רק בתקופה העבאסית, אם כי כלי ייבוא קיימים כבר במכלולי התקופה האומיית.

קערות עם זיגוג רקע בהיר ועליו עיטור נוזל כהה יותר, כמו איור 2:6, שייכות לקבוצה מקומית נפרדת הן על פי החומר הן לפי סגנון העיטור. ייתכן שהן מחקות כלים ממסופוטמיה שזיגוגם דומה, כמו הכלים משושן (סוזה) מהמאה הט׳ לסה״נ (Kervran 1977:152, Fig. 42:1, 4, 5, 7). קערות מקבוצה זו נמצאו גם בשלב IV בח׳רבת דיראן (איור 6:1, 2).

קערות לא מזוגגות.— קערות ממורקות שחור עם עיטור חרות פשוט, אשר מולא בחומר לבן, מיוצגות בשבר קטן בלבד (איור 2:7). כלים אלה החלו להופיע לאחר התקופה האומיית בכל הארץ, אם כי בכמות מעטה (Avissar 1996:122–123; Magness 1994). השבר קטן, אך ניתן לראות שהכלי מעוטר בדגמים צמחיים מסוגננים וברצועה של דגם הנדסי. כלי מעוטר באותה סכימה עיטורית נמצא ברמלה (פריאל תשנ״ט: איור 157:4), אך שם מתואר גם בעל חיים — דג. כלים ממורקים שחור מקבוצה זו הנושאים עיטורים מעולם החי (כמו הכלי מרמלה) נדירים.

קערה עם דופן מעוגלת (איור 2:8), העשויה מחרס צלהב וזהה בצורה ובחומר לקערה המזוגגת הפשוטה (איור 3:4) ולקערות רבות שנתגלו בחפירות ברמלה (טרם פורסמו), מצביעה על כך ששני הסוגים הם כנראה מייצור מקומי.

הצנצנת הקטנה (איור 2:9) מופיעה ככל הנראה בקביעות במכלולים מאותה תקופה בשפלת החוף, למשל בח׳רבת עצפורה (גודוביץ תשנ״ט), בחורבת זכרין (פישר תשנ״ג), במבוא מודיעין (איזנברג ועובדיה תשנ״ח) וברמלה (שיאון תשס״ד:82, איור 14:82, 83).

הקערה עם הרכס הבהון מתחת לשפה (איור 2:10) יוצרה במסורת עיטורית של סוף התקופה הביזנטית, הממשיכה גם בתקופה זו (ר׳ Magness 1993:206–208, Form 2B).

כלי בישול.— כלי הבישול ששימשו בשלב II הם קדרות בישול עמוקות, לא מזוגגות, עם דופן נוטה פנימה (איור 2:11); כלי בישול מזוגגים נעדרים

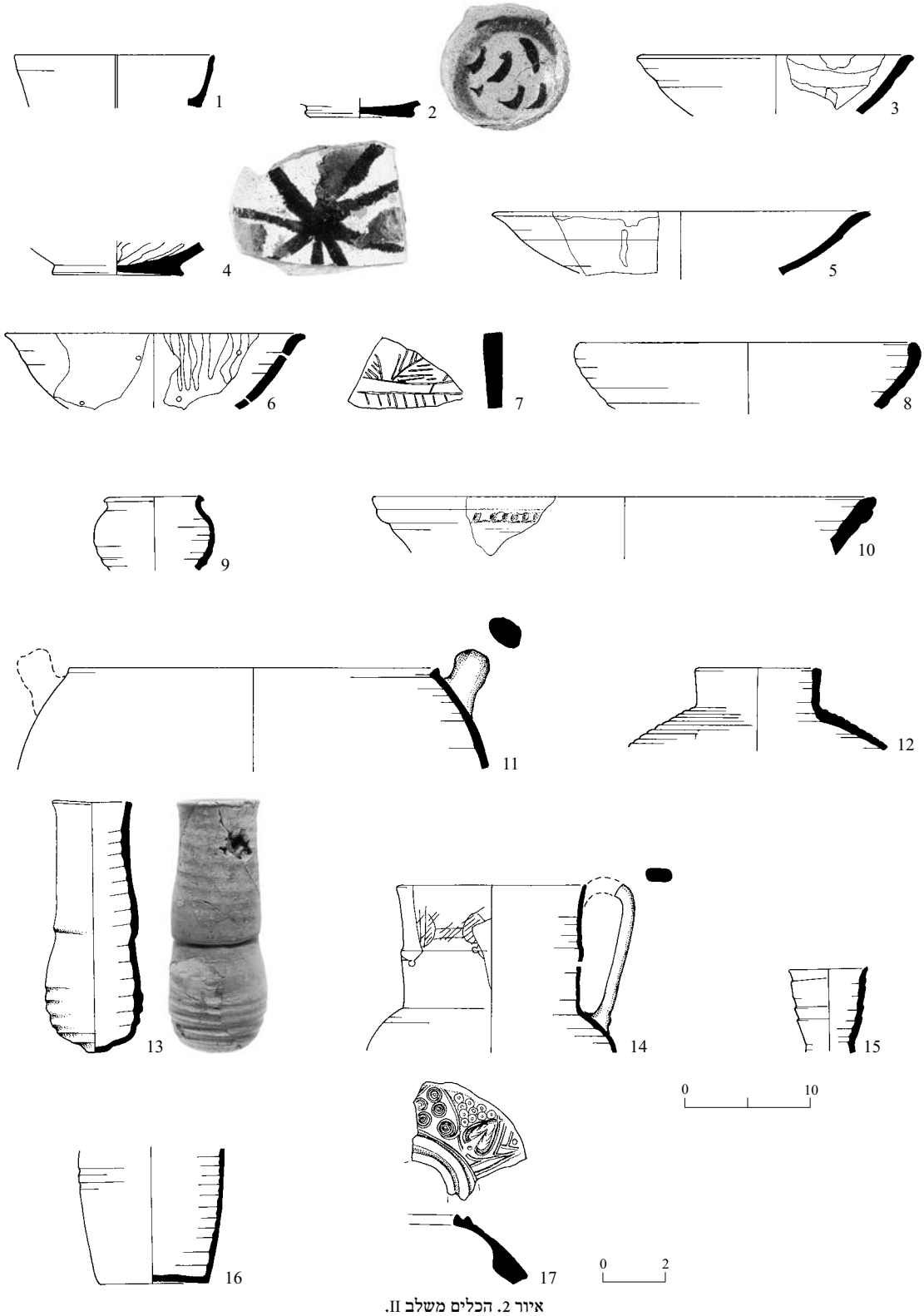

איור 2. הכלים משלב II.

◀ איור 2

מס׳	הכלי	סל	לוקוס	תיאור	הקבלות
1	קערה מזוגגת	219	192	חרס חום בהיר מאוד, גריסים וחצצים לבנים, בפנים זיגוג ירקרק בהיר עם כתמים של ירוק כהה יותר, מבחוץ שכבה דקה של זיגוג ירקרק בהיר מאוד	Rosen-Ayalon and Eitan 1969
2	קערה מזוגגת	172	178	חרס חום־אדמדם בהיר, פני הכלי צהבהבים בהירים, גריסים לבנים ואדומים, זיגוג צהבהב־ירקרק אטום בפנים, עיטור צבוע בזיגוג חום כהה וירוק	Avissar 1996:75–78, Type 3, Fig. XIII.3
3	קערה מזוגגת	236	191	חרס צהבהב־ירקרק, זיגוג ירקרק בהיר בפנים, מעוטר בזיגוג ירוק וכתמים בזיגוג אוכרה וחום כהה	Avissar 1996:75–78, Type 4, Fig. XIII.4, Photos XIII.5, 6
4	קערה מזוגגת	219	192	חרס חום בהיר מאוד, גריסים לבנים, חיפוי לבן בפנים ובחוץ, בפנים זיגוג צהבהב בהיר מאוד, עיטור מצויר בזיגוג חום כהה וירוק, צריפה טובה	Avissar 1996:75–78, Type 3, Fig. XIII.3
5	קערה מזוגגת	285/3	204	חרס חום בהיר מאוד, פני כלי ירקרקים, זיגוג לבן־ירקרק אטום מבפנים ומעבר לשפה, צריפה טובה	Kervran 1977: Fig. 42:1, 4, 5, 7
6	קערה מזוגגת	285/4	217	חרס חום בהיר מאוד, זיגוג צהבהב־ירקרק בהיר מאוד בפנים וחלקית גם בחוץ, נזילות אנכיות של זיגוג חום כהה בפנים הכלי, סימני תיקון עתיק	Avissar 1996:82, Type 11, Fig. XIII.11
7	קערה	204	186	חרס אפור כהה, מירוק בפנים ובחוץ, מבחוץ עיטור חרות עם מילוי לבן בתוך החריתות, דגמים צמחיים מסוגננים והנדסיים	Avissar 1996:122–123, Type 12, Fig. XIII.75
8	קערה	166/1	176	חרס חום בהיר מאוד, פני כלי צהבהבים, גריסים לבנים, צריפה טובה	איזנברג ועובדיה תשנ״ח: איור 14:2, 3 פריאל תשנ״ט: איור 157:3 שיאון תשס״ד: איור 10:17 de Vaux and Stève 1950: Pl. D:5
9	צנצנת	166/2	176	חרס צהבהב־ירקרק, גריסים לבנים וכהים	איזנברג ועובדיה תשנ״ח: איור 14:1 גודוביץ תשנ״ט: איור 183:9 פישר תשנ״ג: איור 51 שיאון תשס״ד: איור 14:82, 83
10	קערה	279	213	חרס חום־כתום, חולי, גריסים לבנים וכהים, רכס בהון מתחת לשפה	שיאון תשנ״ז: איור 6:8
11	סיר בישול	45	126	חרס חום כהה מאוד	גודוביץ תשנ״ח: איור 89:12, 13 פריאל תשנ״ט: איור 157:7 Avissar 1996:132, Type 1, Fig. XIII.88; Type 12, Fig. XIII.99:5
12	קנקן	182	178	חרס חום־כתום, חולי, גריסים לבנים	Ustinova and Nahshoni 1994: Fig. 4:1 Rosenthal-Heginbottom 1988:84–85, Variant A, Pl. II:26, 27 Adan–Bayewitz 1986: Type 1 B, Fig. 1:4
13	כלי אנטיליה	285/4	217	חרס צהבהב־ירקרק, גריסים לבנים	ישראל, נחליאלי ובן־מיכאל תשנ״ה: איור 6:14 Ayalon 2000: Figs. 3:5, 6; 4 [right]

איור 2 (המשך)

מס׳	הכלי	סל	לוקוס	תיאור	הקבלות
14	פך	285/2	217	חרס צהבהב־ירקרק, עיטור פסאודו־אפיגרפי חרות	Avissar 1996:158, Type 5, Fig. XIII.131 Crowfoot and Fitzgerald 1929: Pl. XVI:10, 11 de Vaux and Stève 1950: Pl. C:14 Brosh 1986: Pl. II:a, b Scanlon 1966:88, Fig. 3d; 1974:67–68, Figs. 6:13; 9
15	פך	285/1	217	חרס צהבהב, מעט גריסים חומים	Avissar 1996:156, Type 2, Fig. XIII.128
16	פך	285/3	217	חרס צהבהב־ירקרק	Avissar 1996:160, Type 9, Fig. XIII.135
17	נר	284	208	חרס צהבהב, שבר כתף מעוטר באשכולות ענבים מסוגננים ודגמים הנדסיים	Rosenthal and Sivan 1978:133–136, No. 554 Brosh 1986: Pl. VII:3, 4

ממכלול זה. כלים לא מזוגגים כאלה היו נפוצים בתקופות הביזנטית והאסלאמית הקדומה (Avissar 1996:139).

קנקנים וכלי אנטיליה.— מסורת הייצור של קנקנים דמויי שק שצווארם זקוף (כמו שבאיור 12:2) של התקופה האסלאמית הקדומה ממשיכה את המסורת של סוף התקופה הביזנטית. קנקנים מחרס כתום וחולי שכיחים מאוד בשפלת החוף והנגב הצפוני באותן תקופות (ר׳ טבלת מפרט), ומקבילות מדויקות נמצאו ברמות נוף, באר שבע (ר׳ טבלת מפרט), יישוב שתוארך למן המאה הו׳ עד אמצע המאה הח׳ לסה״נ, ובקיסריה (Adan-Bayewitz 1986:91–97), שם תוארכו הקנקנים לאמצע המאה הז׳ לסה״נ.

כלי אנטיליה, ששימשו לשאיבת מים מבורות, נמצאו רק בשלב זה (איור 13:2). טיפוס זה אופייני לתקופה האסלאמית הקדומה (ישראל, נחליאלי ובן־מיכאל תשנ״ה: איור 14:6; Ayalon 2000:223–224).

פכים.— פכים מחרס צלהב מיוצגים היטב בשלב II (איור 14:2–16). לצד כלים עם צוואר חלק (לא מאוירים, אך מיוצגים במכלול שלב III [איור 1:5]) מופיעים במכלול כלי מס׳ 14 שלו עיטור חרות פסאודו־אפיגרפי וכלי מס׳ 15 עם צוואר מדורג. פכים מחרס צלהב וכלים מס׳ 14–16 נמצאו יחד במכלולים מפרק הזמן שמן אמצע המאה הח׳ עד למאה הי״א לסה״נ (Walmsley 2001:308–309).

נר חרס.— נר החרס, המעוטר באשכולות ענבים מסוגננים (איור 17:2), שייך לטיפוס הנרות עם ידית לשון (ר׳ טבלת מפרט) שהחל להופיע באמצע המאה הח׳ לסה״נ. הם יוצרו בדרך כלל מחרס צלהב, המאפיין גם את הפכים, הצנצנות וכלי האנטיליה.

שלב III

הממצא הקירמי של שלב III עשיר למדי וכולל בין היתר קנקנים רבים. הממצא משלב זה אינו שונה בזמנו ובמגוון טיפוסיו מהממצא של שלב II, ורוב הטיפוסים מיוצגים בשני השלבים.

קערות מזוגגות.— רוב הקערות המזוגגות שנמצאו בשלב III הן מטיפוס פשוט (איור 1:3–4). לרובן יש דופן מעט מעוגלת ושפה נוטה חוצה (איור 1:3–3); שפה נוטה פנימה, כמו זו של איור 4:3, נדירה למדי.

למכלול שלב III שייכים גם כלים קופטיים מזוגגים (איור 5:3), אשר זוהו לראשונה בחפירות אלכסנדריה (Rodziewicz 1983), והם הקבוצה הקדומה מבין הכלים המזוגגים שהופיעו באזורנו. תחילתם תוארכה במצרים ובעקבה למחצית הראשונה של המאה הח׳ לסה״נ (Engemann 1989:161–162; Whitcomb 1989:182). כלים קופטיים מזוגגים המשיכו לשמש עד אמצע המאה הי׳ לסה״נ (Stacey 2004:104–110).

קערות לא מזוגגות.— הקערה הקטנה והלא מזוגגת שבאיור 6:3 היא נציגה מאוחרת של קבוצת כלי Fine Byzantine Ware, שתאריכה למן המאה הז׳ עד המאות הט׳–הי׳ לסה״נ (ר׳ Magness 1993:198–201, Form 2B). גם בשלב III, כמו בשלב II, נמצאו קערות לא מזוגגות זהות בחומר ובצורה לקערות המזוגגות הפשוטות (איור 7:3).

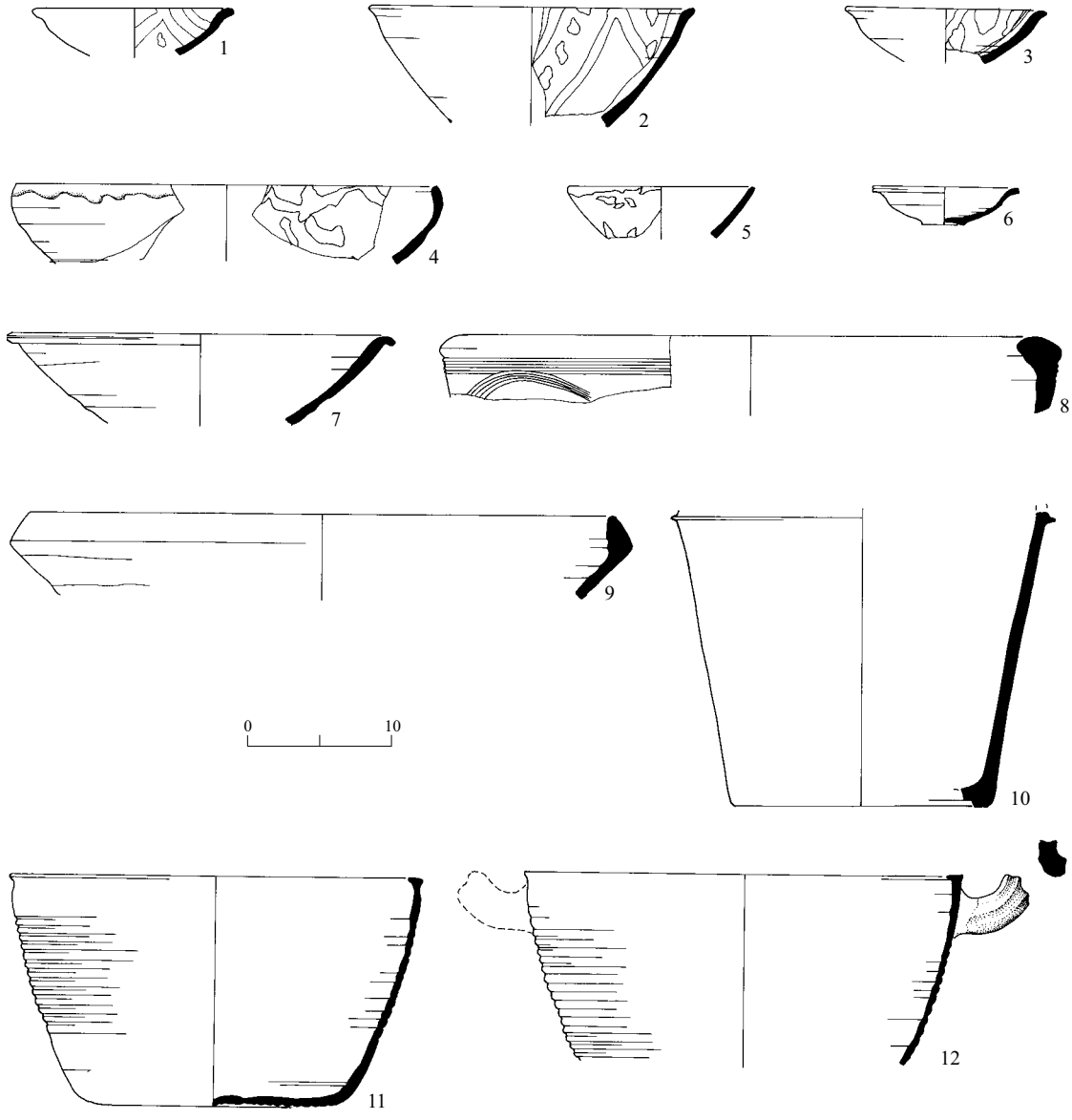

איור 3. הכלים משלב III.

קערות גדולות ולא מזוגגות מיוצגות במכלול זה בשני טיפוסים. לטיפוס האחד שפה מעובה, נוטה פנימה, עם עיטור סרוק על הדופן החיצונית (איור 3:8). קערות אלה היו נפוצות במיוחד בדרום הארץ ובשפלת החוף עד למאה הי״א לסה״נ, אך הן גם מופיעות במכלולים של אתרים צפוניים יותר, עד הכרמל ועמק יזרעאל ואף צפונה מזה (ר׳ טבלת מפרט), אם כי בכמות מצומצמת. כלים אלה רווחו מהתקופה הביזנטית המאוחרת באותם אזורים ובאותן כמויות, החל מהמאה הו׳ לסה״נ.

לטיפוס השני שייכת קערה שלה שפה נוטה פנימה בזווית חדה (איור 3:9), שמקורה ככל הנראה באזור ירושלים מהמאות הח׳–הי׳ לסה״נ (Magness 1993:210–211).

צורת השפה של הקערה העמוקה שבאיור 3:10 לא ניתנת לשחזור, אך נראה שהיא מן המאות הט׳–הי׳ לסה״נ (Avissar 1996:124–127).

קערות בישול.— גם בשלב III כלי הבישול היחידים היו קערות בישול (איור 3:11, 12). קערות

◀ איור 3

מס׳	הכלי	סל	לוקוס	תיאור	הקבלות
1	קערה מזוגגת	55	129	חרס צהבהב בהיר, פני הכלי ירקרקים, זיגוג צהבהב־ירקרק בפנים ומעבר לשפה, עיטור מצויר בזיגוג ירוק וחום כהה בפנים	Avissar 1996:75–78, Type 2, Fig. XIII.2
2	קערה מזוגגת	160	172	חרס חום בהיר, פני הכלי צהבהבים, זיגוג צהבהב בהיר מבפנים, כתמי זיגוג גם בחוץ, מבפנים עיטור של זרים מצוירים בזיגוג ירוק וכתמים בחום כהה, צריפה טובה	ר׳ מס׳ 1
3	קערה מזוגגת	213	186	חרס חום בהיר מאוד, פני הכלי ירקרקים מחוץ, גריסים לבנים וחצצים, זיגוג לבנבן־צהבהב/ ירקרק בהיר בפנים ומעבר לשפה, מבפנים עיטור בזיגוג ירוק ואוכרה	Avissar 1996:75–78, Type 4, Fig. XIII.4, Photos XIII.5, 6
4	קערה מזוגגת	180	177	חרס חום בהיר, פני הכלי ירקרקים בהירים מחוץ, גריסים לבנים, זיגוג ירקרק בהיר בפנים ומעבר לשפה, מעוטר מבפנים בדגם לא־רגולרי בזיגוג חום כהה	Avissar 1996:75–78, Type 3, Fig. XIII.3
5	קערה מזוגגת	158	166	חרס חום בהיר מאוד, פני הכלי חומים־צהבהבים בהירים מבחוץ, זיגוג ירקרק בהיר, לא־רגולרי בפנים, טיפות של זיגוג גם בחוץ	Avissar 1996:75, Type 1, Fig. XIII.1 Whitcomb 1989: Fig. 5:f
6	קערה	187/1	205	חרס חום, ליבה אפורה, גריסים לבנים, צריפה מצוינת, הכלי מוחלק	Avissar 1996:118, Type 4, Fig. XIII.67 Magness 1993:193–201, Form 2C
7	קערה	252	205	חרס צהבהב־ירקרק, הכלי בחלקו התחתון מקורצף מבחוץ, צריפה טובה	שיאון תשס״ד: איור 10:16 de Vaux and Stève 1950:130, Pl. D:1–4
8	קערה	87/1	141	חרס חום־כתום, עיטור סרוק	איזנברג ועובדיה תשנ״ח: איור 5:14, 7, 8 מגנס 1980: איור 2:7 שיאון תשס״ד: איור 1:9–4 Avissar 1996:126, Type 26
9	קערה	87/2	141	חרס חום, מעט גריסים לבנים	Magness 1993:210–211
10	קערה	263/10	207	חרס חום־אדמדם, גריסים לבנים קטנים	Avissar 1996:127, Type 27, Fig. XIII.80
11	קערת בישול	263/1	207	חרס חום־אדמדם, מעט גריסים לבנים	Avissar 1996:139, Type 12, Fig. XIII.99
12	קערת בישול	263/3	207	חרס חום	ר׳ מס׳ 11

הבישול משלב III, בשונה מאלה של שלבים I–IV, הן כלים פתוחים עם דופן ישרה ומצולעת.

קנקנים.— לקנקן הגדול עם השפה המשולשת (איור 1:4) מקבילות בירושלים, בח׳רבת אל־מפג׳ר ובניצנה (ר׳ טבלת מפרט); לפי החרס וטיב הצריפה נראה שקנקן זה קשור לקנקני ירושלים (Magness 1993:227–230, Form 6).

גם במכלול של שלב III מיוצגים קנקנים דמויי שק עשויים מחרס כתום וחולי (איור 2:4–4). בתי יוצר של קנקנים אלה פעלו כנראה באזור באר שבע (ישראל תשנ״ד), וייצורם נמשך ככל הנראה עד למאה הט׳ לסה״נ.

הקנקן עם הצוואר הגבוה שרכס בבסיסו (איור 5:4) מזכיר קנקנים שצורתם דומה מאזור ירושלים (ר׳ Magness 1993:227–230, Form 6B), אם כי החרס של כלי זה שונה. כלים מקבילים נמצאו במבוא מודיעין וברמלה (ר׳ טבלת מפרט).

מספר שברים של קנקנים מחרס צלהב נמצאו בשלב III (איור 6:4); קנקנים אלה לא היו נפוצים. כלים דומים נמצאו ברמלה (ר׳ טבלת מפרט).

קנקנים המכונים ׳קנקני עזה׳ (להלן) יוצרו במספר בתי יוצר בדרום הארץ (ר׳ ישראל תשנ״ד: איור 111), והם יועדו לשיווק יין מאזורי אשקלון ועזה.[1] קנקנים אלה חולקו על ידי מג׳רק (Majcherek 1995:169–170) לארבעה טיפוסים, שהמאוחר

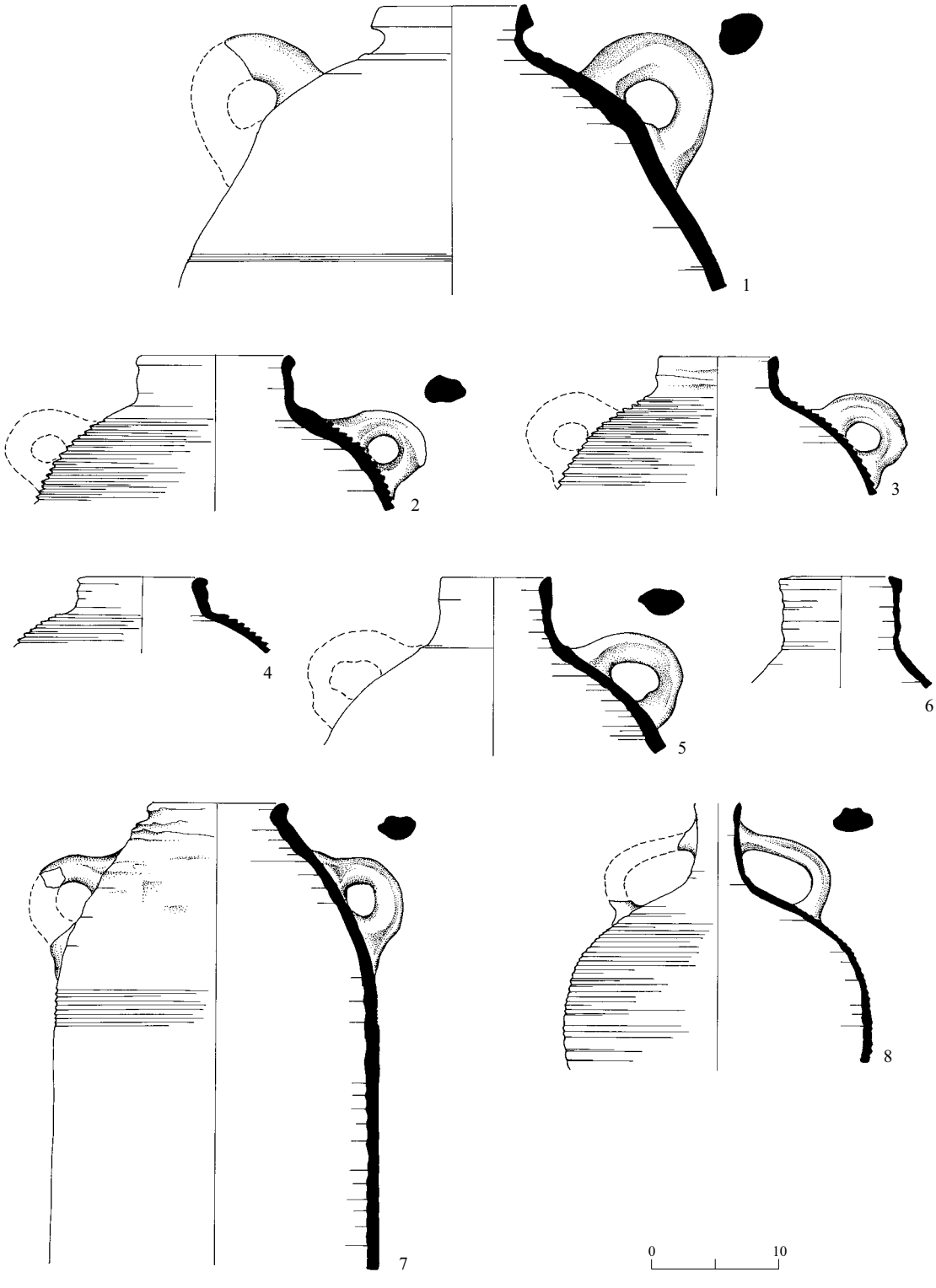

איור 4. הכלים משלב III.

◀ איור 4

מס׳	הכלי	סל	לוקוס	תיאור	הקבלות
1	קנקן	174	177	חרס חום בהיר מאוד, מעט גריסים וחצצים לבנים, צריפה טובה	Crowfoot and Fitzgerald 1929: Pls. XIV:25; XVI:34 Baramki 1944: Fig. 4:8 Baly 1962: Shape 132
2	קנקן	263/8	207	חרס חום־כתום בהיר, חולי, פני הכלי חומים בהירים	Ustinova and Nahshoni 1994: Fig. 4:4 Heiman 1995: Fig. 8:18 Rosenthal-Heginbottom 1988: 84–85, Variant C, Pl. II:59 Brosh 1986: Fig. 1:19 Adan-Bayewitz 1986:91–97, Type 1 B, Fig. 1:6, 7
3	קנקן	233	196	חרס חום־צהבהב בהיר, חולי, גריסים לבנים וכהים	Rosenthal-Heginbottom 1988: 84–85, Pl. II:51
4	קנקן	263/9	207	חרס חום־כתום, חולי, פני הכלי חומים בהירים, גריסים לבנים	ר׳ מס׳ 2
5	קנקן	217	190	חרס חום, חיפוי עצמי בהיר מבחוץ	שיאון תשס״ד: איור 11:41, 42 איזנברג ועובדיה תשנ״ח: איור 10:16 Baramki 1944: Fig. 3:6
6	קנקן	193	179	חרס חום בהיר, פני הכלי צהבהבים־ירקרקים, צריפה טובה	שיאון תשס״ד: איור 11:46 Baramki 1944: Fig. 3:4, 8
7	קנקן	192	183	חרס חום	פורת ושטרן תשנ״ח: איור 56:2 גודוביץ תשנ״ח: איור 89:6 בן־דוד תשנ״ט: איור 211:5 Majcherek 1995:169, Pls. 3:4; 7:1–3; 8:1–5; 9:4–6 Adan-Bayewitz 1986:97, Type 2, Fig. 1:8, 9, 14, Pl. III. 99 Ustinova and Nahshoni 1994: Fig. 4:11, 12 Olavarri-Goicoecchea 1985: Fig. 16:7 Ustinova and Nahshoni 1994: Fig. 5:1
8	אמפורה	263/2	207	חרס חום־כתום בהיר, חולי, פני הכלי חומים בהירים מאוד	Stacey 2004: Fig. 5.35

שבהם — טיפוס 4 — מיוצג כאן (איור 4:7); טיפוס זה תוארך למאות הו׳–הח׳ לסה״נ. הופעתו של קנקן זה בשלב III מצביעה על כך שהשימוש בו נמשך ככל הנראה עד למאה הט׳ לסה״נ — מאוחר ממה שהוצע בעבר. נראה שהכיבוש הערבי לא השפיע על גידול הענבים וייצור היין באזור אשקלון ועזה, כמו שהראה סדן בחוקרו את המקורות ההיסטוריים (Sadan 1977); דבר זה מאושש גם בממצא הארכיאולוגי ממכלול זה וממכלולים של המאה הט׳ מאתרים נוספים שכללו קנקני עזה, דוגמת בני ברק, ח׳רבת עזון ורמת ישי (ר׳ טבלת מפרט). עדות עקיפה להצעה זו קיימת בעיטוריהם של נרות חרס בני התקופה, שרבים מהם מעוטרים בשריגי גפן ואשכולות ענבים (ר׳ למשל איורים 2:17; 5:8).

אמפורה שלה צוואר צר (איור 4:8) אינה כלי נפוץ. כלים דומים נמצאו ברמות נוף, באר שבע (ר׳ טבלת מפרט) ובטבריה (Stacey 2004:127, Fig. 5.60:11).

כלים סגורים.— פכים מחרס צלהב משלב זה (איור 5:1–4) אינם שונים מאלה שבמכלולי שלבים II ו־IV; לעומת זאת, הכלי עם הגוף התפוח, הצוואר הצר ושתי הידיות שעל הכתף (איור 5:5), מעין אמפורת שולחן, נדיר; כלי דומה נמצא בטבריה (Stacey 2004: Fig. 5.60:10, 11).

הצנצנת המזוגגת (איור 5:6) שייכת לקבוצת הכלים המזוגגים הפשוטים. כלי סגור מקבוצה זו נדיר, ולכן לא נמצאו לו מקבילות.

נרות.— שני שברי נרות התגלו בשלב III; אחד מהם שייך לנר שומרוני מאוחר (איור 5:7) שתוארך למאות הו׳–הח׳ לסה״נ (Sussman 1983: No. 90). הימצאות נרות דומים במכלולי התקופה העבאסית בח׳רבת דיראן ובכפר ברא (ארבל תשנ״ט) מאפשרת להגדיל את הטווח הכרונולוגי של נר זה עד למאה הט׳ לסה״נ.

הנר השני (איור 5:8) עשוי מחרס צלהב ומעוטר באשכולות ענבים מסוגננים. טיפוס זה נפוץ

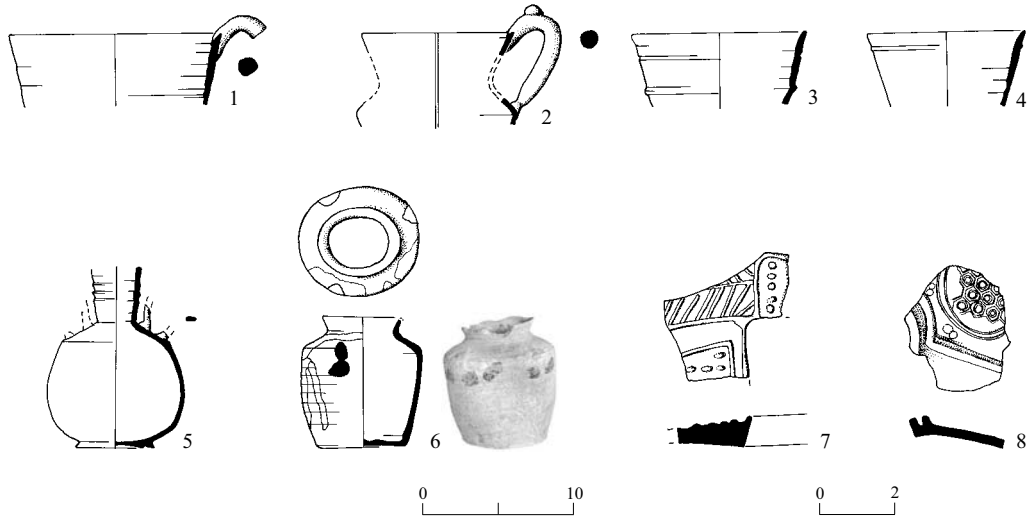

איור 5. כלים משלב III.

מס׳	הכלי	סל	לוקוס	תיאור	הקבלות
1	פך	187	179	חרס חום בהיר מאוד, פני הכלי צהבהבים, צריפה טובה	Avissar 1996:157, Type 3, Fig. XIII.129
2	פך	74	129	חרס צהבהב, גריסים לבנים	ר׳ מס׳ 1
3	פך	229	196	חרס חום בהיר מאוד, פני הכלי צהבהבים בהירים, צריפה טובה	ר׳ מס׳ 1
4	פך	158	166	חרס צהבהב־ירקרק	ר׳ מס׳ 1
5	פכית	95	144	חרס חום בהיר, פני הכלי צהבהבים	Avissar 1996: 156, Type 2, Fig. XIII.128 Stacey 2004: Fig. 5.60:11
6	צנצנת	60	132	חרס צהבהב, זיגוג ירקרק בהיר מחוץ ומפנים, עיטור בזיגוג ירוק וחום כהה	
7	נר	238/1	193	חרס חום בהיר, ליבה אפורה, גריסים לבנים, עיטור הנדסי	Sussman 1976:99, Group D, Fig. 3:2, 3; Pl. 27:11
8	נר	233/1	196	חרס צהבהב בהיר, שבר כתף מעוטר באשכול ענבים מסוגנן	שיאון תשס״ד: איור 14:85–87 Rosenthal and Sivan 1978: Cat. No. 554

בראשית התקופה העבאסית (ר׳ Rosenthal and Sivan 1978:129–131), ומקבילות לו נמצאו ברמלה (שיאון תשס״ד:82).

שלב IV

חרסים מעטים הניב שלב IV (איור 6).

קערות מזוגגות.— בין החרסים המעטים של שלב זה נעדרו כלים מזוגגים פשוטים. יש קערות עם זיגוג בהיר ונזילות של זיגוג כהה (איור 6:1, 2), הדומות לכלי משלב II המעוטר באותה טכניקה, לבסיס המזוגג שבאיור 6:3, השייך לקבוצת הכלים המזוגגים העדינים (Avissar 1996:78, 82), ולקערה עם זיגוג אלקלי רב־גוני (איור 6:4).

הכלי המאוחר ביותר במכלול הקירמי של ח׳רבת דיראן הוא קערה מזוגגת (איור 6:5), שנמצאה על פני השטח. היא עשויה מחרס חום כהה, מחופה בפנים ובחוץ בחיפוי לבן עבה, מעוטרת בסגרפיטו ומזוגגת בפנים הכלי בזיגוג צהוב. קבוצה זו החלה להופיע במחצית הראשונה של המאה הי״א לסה״נ (Jenkins 1992: Figs 1–10; Avissar 1996:87–90, Type 28, Fig. XIII.28), ולכן לא ברור אם קערה זו קשורה לשלב IV או שמקורה בשרידים מאוחרים שהוסרו בפעילות בנייה מודרנית שנערכה במקום לפני החפירה.

כלי בישול.— קדרת הבישול הסגורה (איור 6:6) דומה לזו שבאיור 12:2 משלב II. יוצא דופן הוא

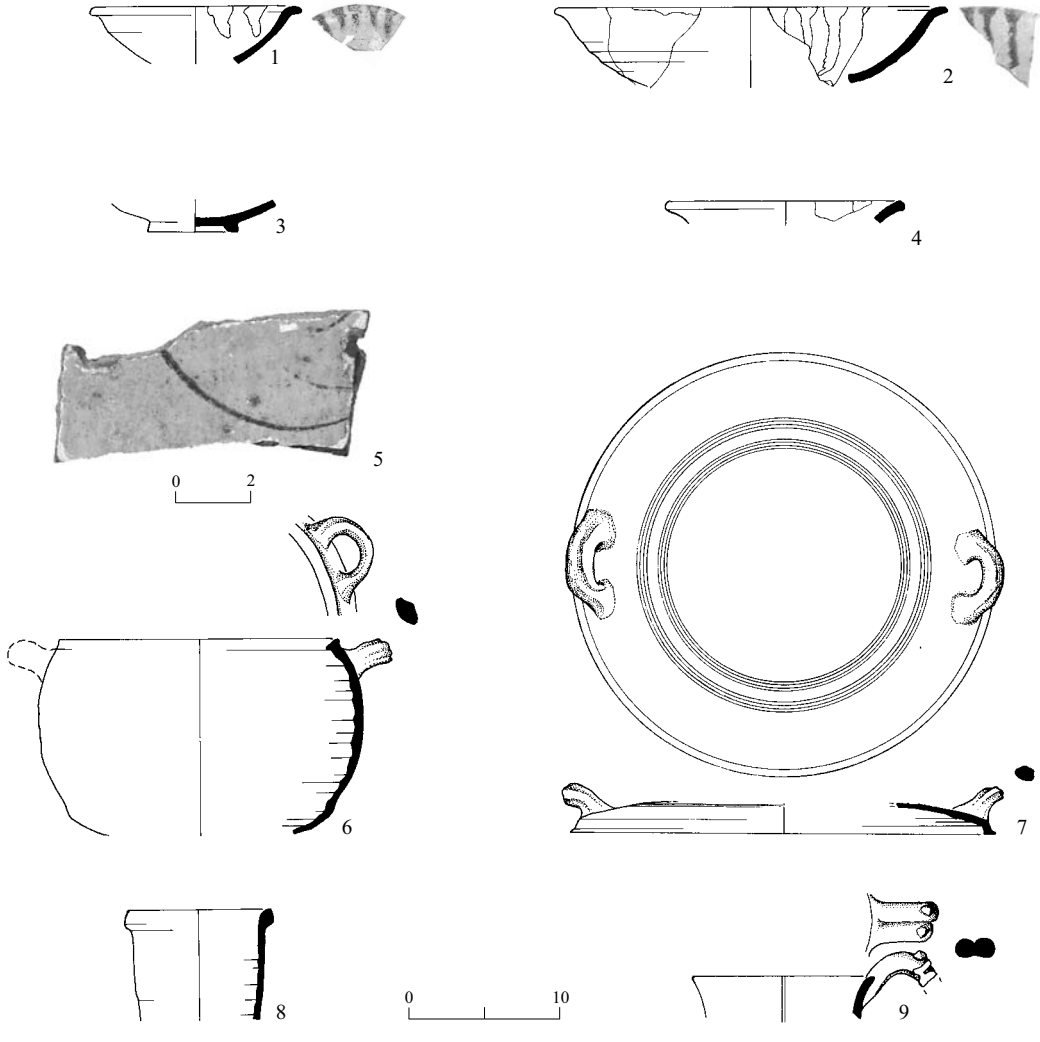

איור 6. הכלים משלב IV.

◀ איור 6

מס׳	הכלי	סל	לוקוס	תיאור	הקבלות
1	קערה מזוגגת	193/10	179	חרס חום־כתום בהיר, גריסים וחצצים לבנים, שרידי חיפוי לבן, זיגוג ירוק בהיר בפנים ומעבר לשפה, פנים הכלי מעוטר בנזילות אנכיות של זיגוג ירוק, כתמי זיגוג ירוק גם בחוץ	Kervran 1977:85–86, Fig. 42:1–6, Pl. IX:2
2	קערה מזוגגת	193/11	179	חרס חום־כתום בהיר, פני כלי צהבהבים בהירים, גריסים וחצצים לבנים, זיגוג ירוק בהיר בפנים ומעבר לשפה, נזילות אנכיות של זיגוג ירוק בפנים הכלי, צריפה טובה	ר׳ מס׳ 1
3	קערה מזוגגת	79	115	חרס חום בהיר, טין מפולם היטב, פני כלי צהבהבים בהירים, זיגוג צהוב כהה בפנים, שרידי זיגוג צהוב כהה דק גם בחוץ	Avissar 1996:82, Type 8, Fig. XIII.8
4	קערה מזוגגת	187	179	חרס חום בהיר מאוד, פני כלי צהבהבים, זיגוג צהבהב בהיר מאוד וחום כהה בפנים	Avissar 1996:82, Type 11, Fig. XIII.11
5	קערה מזוגגת	פ״ש	-	חרס חום כהה, מחופה בפנים ובחוץ בלבן, עיטור סגפריטו	
6	סיר בישול	101	147	חרס חום כהה	Avissar 1996: Type 1, Fig. XIII.88
7	מכסה	27/1	115	חרס חום כהה, מעט גריסים לבנים, עיטור סרוק	
8	פך	138/2	164	חרס חום בהיר מאוד, פני כלי צהבהבים, צריפה טובה	Avissar 1996: Type 3, Fig. XIII.129
9	פך	138/1	164	חרס צהבהב־ירקרק	שיאון תשס״ד: איור 12:51—53

המכסה עם שתי הידיות האופקיות השייך לקדרות אלו (איור 6:7).

פכים.— שני פכים יוחסו לשלב IV (איור 6:8, 9), והם עשויים חרס צלהב. לפך שבאיור 6:9 הקבלה מחפירות רמלה (טרם פורסם; ר׳ גם שיאון תשס״ד: איור 12:50—53). לפך השני (איור 6:8) יש לעתים קרובות ידיות מורכבות עם עיטור פלסטי מבהן, המקל על אחיזת הכלי.

סיכום

המכלול הקירמי של שכבה 2 מעיד על רצף יישובי במקום במאות הח׳—הט׳ לסה״נ, בהתבסס על היעדרם של כלים מזוגגים עדינים מעוטרים בסגרפיטו ושל כלי בישול מזוגגים, שהחלו להופיע בתחילת המאה הי׳ לסה״נ (Northedge 2001).

בשנים האחרונות נחשפו בחפירות הצלה, בעיקר בשפלת החוף ובמורדות הרי אפרים, יישובים ומכלולים רבים מהתקופה האסלאמית הקדומה הדומים למכלול מח׳רבת דיראן: רמלה (שיאון תשס״ד; אייש תשס״א; פריאל תשנ״ט; וחפירות אחרות שטרם פורסמו), רמות נוף, באר שבע (Ustinova and Nahshoni 1994), ח׳רבת עצפורה (גודוביץ תשנ״ח), חורבת זכרין (פישר תשנ״ג), מבוא מודיעין (איזנברג ועובדיה תשנ״ח), בני ברק (בן־דוד תשנ״ט), ח׳רבת עזון (גודוביץ תשנ״ח), רמת ישי (פורת ושטרן תשנ״ז), כפר ברא (ארבל תשנ״ט), רמת גן (ברנד תשנ״ד), מזור (גודוביץ תשנ״ד), כפר סבא (איילון תשנ״ח; לרר תשס״ב), ח׳רבת אל־בירה (שפטלוביץ ואורן תשנ״ז; אבישר תשנ״ז), חורבת חרמשית (גרינהוט תשנ״ח), נחל דליה (קלטר תש״ס), גמזו (קיסר תשנ״ח) ומגדל העמק (שלם תשנ״ה). נראה אפוא שבתקופה זו, ובעיקר בתקופה העבאסית, חלה פריחה יישובית באזור זה.

הערה

[1] לדיון במקורות על ייצור היין באזור אשקלון ועזה, ר׳ Mayerson 1994:250–257, 347–351, 367–371.

הפניות

אבישר מ׳ תשנ״ז. הקירמיקה של ח׳רבת בירה. בתוך ז׳ ספראי, א׳ פרידמן וי׳ שוורץ, עורכים. **חקרי ארץ, עיונים בתולדות ארץ ישראל, מוגשים לכבוד פרופ׳ יהודה פליקס**. רמת גן. עמ׳ 109–125.

איזנברג ע׳ ועובדיה ר׳ תשנ״ח. מנזר ביזנטי במבוא מודיעין. **עתיקות** 36:1–19.

איילון א׳ תשנ״ח. כפר סבא הקדומה לאור ממצאי החפירות. **עתיקות** 34:107–120.

אייש ע׳ תשס״א. רמלה (ב). **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 112:87–88.

ארבל י׳ תשנ״ט. כפר ברא. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 109:72–73.

בן־דוד א׳ תשנ״ט. בני ברק, אל־ווקף. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 109:143–144.

ברנד א׳ תשנ״ד. רמת גן. **חדשות ארכיאולוגיות** ק:40–43.

גודוביץ ש׳ תשנ״ד. מזור — 1993. **חדשות ארכיאולוגיות** ק:82–85.

גודוביץ ש׳ תשנ״ח. רעננה, ח׳ עזון. **חדשות ארכיאולוגיות** קח:61–64.

גודוביץ ש׳ תשנ״ט. ח׳ עצפורה. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 109:120–125.

גרינהוט צ׳ תשנ״ח. חורבת חרמשית, עונות 1988–1990. **עתיקות** 36:121–172.

ישראל י׳ תשנ״ד. סקר בתי יוצר, נחל לכיש–נחל הבשור. **חדשות ארכיאולוגיות** ק:91–93.

ישראל י׳, נחליאלי ד׳ ובן־מיכאל י׳ תשנ״ה. אתר נחל שחק: יישוב מן התקופה האסלאמית הקדומה. **עתיקות** 26:1–14.

לרר י׳ תשס״ב. כפר סבא. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 113:57–59.

מגנס ג׳ 1980. הקירמיקה מחפירת מעון (נירים). **ארץ־ישראל** יט:216–224.

פורת ל׳ ושטרן ע׳ תשנ״ז. רמת ישי. **חדשות ארכיאולוגיות** קו:44–47.

פישר מ׳ תשנ״ג. חורבת זיכרין — 1987–1989. **חדשות ארכיאולוגיות** צט:36–40.

פריאל מ׳ תשנ״ט. רמלה. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 109:101–103.

קוגן־זהבי א׳, כרך זה. שרידי יישוב מהתקופה האסלאמית הקדומה וקבר מהתקופה ההלניסטית (הרומית?) בח׳רבת דיראן, רחובות.

קלטר ר׳ תש״ס. נחל דליה. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 110:36–38.

קיסר ט׳ תשנ״ח. גמזו. **חדשות ארכיאולוגיות** קח:123–125.

שיאון ע׳ תשנ״ד. בתי חווה מצפון־מזרח לירושלים. **עתיקות** 32:159–166.

שיאון תשס״ד. שרידי יישוב מהתקופה האסלאמית הקדומה ברמלה. **עתיקות** 46:67–92.

שלם ד׳ תשנ״ה. מגדל העמק. **חדשות ארכיאולוגיות** קג: 31–36.

שפטלוביץ נ׳ ואורן ר׳ תשנ״ז. ח׳ אל־בירה. **חדשות ארכיאולוגיות** קז:62–64.

Adan-Bayewitz D. 1986. The Pottery from the Late Byzantine Building (Stratum 4) and Its Implications. In L.I. Levine and E. Netzer. *Excavations at Caesarea Maritima*, *1975, 1976, 1979: Final Report* (Qedem 21). Jerusalem. Pp. 66–129.

Avissar M. 1996. The Medieval Pottery. In A. Ben-Tor, M. Avissar and Y. Portugali. *Yoqne‘am* I: *The Late Periods* (Qedem Reports 3). Jerusalem. Pp. 75–172.

Ayalon E. 2000. Typology and Chronology of Water-Wheel (*Saqiya*) Pottery Pots from Israel. *IEJ* 50:216–226.

Baly T. 1962. The Pottery. In H.D. Colt. *Excavations at Nessana*. London. Pp. 270–311.

Baramki D.C. 1944. The Pottery from Kh. El-Mefjer. *QDAP* 10:65–103.

Brosh N. 1986. Ceramic Remains. In L.I. Levine and E. Netzer. *Excavations at Caesarea Maritima*, *1975, 1976, 1979, Final Report* (Qedem 21). Jerusalem. Pp. 66–89.

Crowfoot J.W. and Fitzgerald G.M. 1929. *Excavations in the Tyropoeon Valley, Jerusalem 1927* (*PEF* Annual V). London.

Engemann J. 1989. Das Ende der Wallfahrten nach Abu Mina und die Datierung früherislamischer glasierter Keramik in Ägypten. *Jahrbuch für Antike und Christentum* 32:161–177.

Hannerstad L. 1983. *Hellenistic Settlements—Survey of Hellenistic Pottery in the Near East* 2: *The Hellenistic Pottery from Failaka.* Copenhagen.

Hayes J. 1992. *Excavation at Saraçhane in Istanbul* 2: *The Pottery*. Princeton.

Hedges R.E.M. and Moorey P.R.S. 1975. Pre-Islamic Ceramic Glazes at Kish and Nineveh in Iraq. *Archeometry* 17:25–43.

Heiman M. 1995. An Early Islamic Period Farm at Nahal Mitnan in the Negev Highlands. *'Atiqot* 26:1–13.

Jenkins M. 1992. Early Medieval Islamic Pottery: The Eleventh Century Reconsidereted. *Muqarnas* 9:55–66.

Kervran M. 1977. Les niveaux islamiques du secteur oriental du tépé de l'Apadana: Le matériel céramique. *Cahiers de la Délégation Archéologique Française en Iran* 7:75–161.

Magness J. 1993. *Jerusalem Ceramic Chronology: Circa 200–800 C.E.* Sheffield.

Magness J. 1994. The Dating of the Black Ceramic Bowl with a Depiction of the Torah Shrine from Nabratein. *Levant* 26:199–206.

Majcherek G. 1995. Gazan Amphorae: Typology Reconsidred. In *Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean: Advances in Scientific Studies, Acts of the II Nieborow Pottery Workshop*. Warsaw. Pp. 163–178.

Northedge A. 2001. Thoughts on the Introduction of Polychrome Glazed Pottery in the Middle East. In E. Villeneuve and P.M. Watson. *La Céramique Byzantine et Proto-Islamoque en Syrie-Jordanie (IVe–VIIIe siècle apr. J.-C.)*. Beirut. Pp. 207–214.

Olavarri-Goicoecchea E. 1985. *El Palacio Omaya de Amman* II: *La Arqueologia*. Jerusalem.

Rodziewicz M. 1983. Egyptian Glazed Pottery of the Eight to Nineth Centuries. *Bulletin de la Société d'archéologie Copte* 25:73–75.

Rosen-Ayalon M. and Eitan A. 1969. *Ramla Excavations: Finds from the VIIIth Century C.E.* (Israel Museum Catalogue No. 66). Jerusalem.

Rosenthal-Heginbottom R. 1988. The Pottery. In Y. Tsafrir, R. Rosenthal-Haginbottom and J. Patrich. *Excavations at Rehovot-in-the-Negev* I: *The Northern Church* (Qedem 25). Jerusalem. Pp. 78–96.

Rosenthal R. and Sivan R.1978. *Ancient Lamps in the Schloessinger Collection* (Qedem 8). Jerusalem.

Sadan J. 1977. Vin-Fait de Civilisation. In M. Rosen-Ayalon ed. *Studies in Memory of Gaston Wiet*. Jerusalem. Pp. 129–160.

Scanlon G.T. 1966. Fustat Expedition: Preliminary Report I. *JARCE* 5:83–112.

Scanlon G.T. 1974. The Pits of Fustat: Problems of Chronology. *JEA* 60:60–78.

Stacey D. 2004. *Excavations at Tiberias, 1973–1974: The Early Islamic Reriods* (IAA Reports 21). Jerusalem.

Sussman V. 1976. A Burial Cave at Kefar 'Ara. *'Atiqot* (*ES*) 11:92–101.

Sussman V. 1983. The Samaritan Oil Lamps from Appolonia-Arsuf. *Tel Aviv* 10:71–96.

Ustinova Y. and Nahshoni P. 1994. Salvage Excavations in Ramot Nof, Be'er Sheva'. *'Atiqot* 25:157–177.

de Vaux and Stève A.M. 1950. *Fouilles a Qaryet el-'Enab, Abu Gosh, Palestine*. Paris.

Walmsley A. 2001. Turning East—The Appearance of Islamic Creame Ware in Jordan: The "End of Antiquity"? In E. Villeneuve and P. Watson eds. *La Céramique Byzantine et Proto-Islamique en Syrie-Jordanie (IVe–VIIIe siècle apr. J.-C.)*. Beirut. Pp. 305–313.

Whitcomb D. 1989. Coptic Glazed Ceramics from the Excavations at Aqaba, Jordan. *JARCE* 24: 167–182.

The Pottery from Stratum 2 at Khirbat Deiran, Reḥovot

Miriam Avissar
(Pp. 91*–104*)

Two settlement layers were discovered in the excavation (1, 2; see Kogan-Zehavi, this volume; see the discussion therein regarding the artifacts from Stratum 1), the later of which consists of four phases (I–IV). The Stratum 2 pottery presented here shows that the settlement existed for a relatively short duration, from approximately the eighth century until the ninth century CE. Nevertheless, it should be noted that several of the types, such as the large bowls, cooking vessels and jars, were already common in the sixth and seventh centuries CE and continued to be produced until the eleventh century CE without any significant changes to their form.

Phase I

The finds ascribed to Phase I are extremely meager (Fig. 1). The Fine Byzantine Ware cup (Fig. 1:1) is dated by Magness to the eighth–ninth centuries CE. The small unglazed bowl (Fig. 1:2) is made of buff-colored fabric, which also characterized the plain glazed vessels. The outer wall of the vessel was worked with a sharp implement in the same manner most of the plain glazed bowls and jugs made of buff colored fabric were treated.

The large bowl (Fig. 1:3) belongs to a group of bowls that was common from the end of the Byzantine period until the eleventh century CE. The same type of bowl—albeit decorated with combing—was also discovered in the remains of Phase III (Fig. 3:8). These bowls were most prevalent in the south of the country, in the coastal lowlands and up to the Jezreel Valley in the north. Since the vessel from Khirbat Deiran was found in an assemblage from the Early Islamic period, it should probably be ascribed to the group of bowls from this period. A variant of this bowl is referred to as an Incurved Rim Basin; it has its origins in Jerusalem and is dated to the eighth–tenth centuries CE.

A tradition of baggy shaped jars with an upright neck (Fig. 1:4) continues from the end of the Byzantine period until the Early Islamic period. Jugs made of buff-colored fabric (Fig. 1:5) did not appear before the mid-eighth century CE, but continued to be used until the eleventh century CE.

Based on the scant finds, Phase I can be dated to the second half of the eighth century CE, but also later.

Phase II

The ceramic assemblage of Phase II is richer than that of the previous phase and includes most of the types common in the ninth century.

The glazed bowls belong to a number of groups. There are bowls with a short, almost vertical wall (Fig. 2:1), which have a relatively rare form, but are decorated using a technique that is quite prevalent (lead glaze). The plain glazed vessels (Fig. 2:2–4), which comprise the main group in Phases II–III, are divided according to their decorative style into a number of subgroups. Bowls decorated with a glass-like, clear alkaline glaze, mostly in shades of turquoise and pale blue (Fig. 2:5), belong to a relatively widespread group in our region from the Abbasid period, although in Mesopotamia they appear from the Parthian and Sassanian periods. The bowls with a light-colored background glaze and a darker streaked decoration, as in Fig. 2:6, belong to a local group that is probably an imitation of similarly glazed Mesopotamian vessels.

Unglazed, black-burnished bowls with a simple incised white decoration are represented by a single small fragment (Fig. 2:7); the vessel, a 'bottle' (Fig. 2:9), is small, and seems to appear consistently in assemblages from the period in the coastal lowlands. The bowl with the thumb-indented ridge below the rim (Fig. 2:10) was made in the decorative tradition of the end of the Byzantine period, which continues in this period too.

The jars and *saqiya* vessels produced in the Byzantine tradition of baggy-shaped jars with an upright neck (as in Fig. 2:12) are from the Early Islamic period; they are especially common in the coastal lowlands and the northern Negev during the same periods. *Saqiya* vessels, which were used for drawing water from wells, were only found in this phase (Fig. 3:13), and they are characteristic of the Early Islamic period.

Jugs made of buff-colored clay are well represented in Phase II (Fig. 2:14–16), alongside vessels with a smooth neck (not illustrated but represented in the Phase III assemblage [Fig. 5:1]). Vessel 14, which has a pseudo-epigraphic incised decoration, Vessel 15 with a stepped neck, and the buff-colored jugs are all represented in the same assemblages from the mid-eighth century until the eleventh century CE.

The clay lamp decorated with clusters of stylized grapes (Fig. 2: 17) belongs to the lamp type with a tongue handle that first appeared in the middle of the eighth century CE.

Phase III

The ceramic finds of Phase III were quite plentiful and included, among other things, numerous jars.

From the standpoint of chronology and the diversity of their types, the finds from this phase are not fundamentally different from those of Phase II, and most of the types are represented in both phases. Most of the glazed bowls that were found in Phase III are plain (Fig. 3:1–4). Also attributed to this assemblage are the Coptic glazed vessels (Fig. 3:5) identified for the first time in excavations in Alexandria; they are the earliest group among the glazed vessels to appear in our region. Their appearance is dated in Egypt and 'Aqaba to the first half of the eighth century CE.

Of the unglazed bowls only the small bowl in Fig. 3:6 is a late representative of the group of Fine Byzantine Ware, dating from the seventh century until the ninth–tenth centuries CE. Large unglazed bowls are represented in this assemblage by two types: one has a combed decoration on the outer wall (Fig. 3:8), especially common in the south of the country and in the coastal lowlands until the ninth century CE; the other (Fig. 3: 9), probably originating in the vicinity of Jerusalem, dates from the eighth century until the tenth century CE.

The large jar with triangular rim (Fig. 4:1) is related to the Jerusalem jars, based on the fabric and the quality of the firing. The baggy-shaped jars (Fig. 4:2–4) in this stratum were apparently produced in the Be'er Sheva' region until the ninth century CE. The jar in Fig. 4:5 is reminiscent of jars with a similar form from the region of Jerusalem, although this vessel's

fabric is different. Parallels were found in Mevo Modi‘in and in Ramla. A number of fragments of jars made of buff-colored fabric were found in Phase III (Fig. 4:6); these jars were not prevalent. Similar vessels were found in Ramla. The jars referred to as ‘Gaza jars’ were manufactured in a number of workshops in the south of the country and were intended for marketing wine from the Ashqelon and Gaza regions. Majcherek divided these jars into four types, the latest of which (No. 4) is represented here (Fig. 4:7); this type is dated to the sixth–eighth centuries CE. The appearance of this jar in Phase III demonstrates that it probably continued to be used until the ninth century CE—later than what has been previously suggested. The amphora with a narrow neck (Fig. 4:8) is not a common vessel. A similar vessel was found at Ramot Nof, Be’er Sheva‘ and Tiberias.

The jugs made of buff ware from this phase (Fig. 5:1–4) are no different than those in the assemblages of Phases II and IV. The vessel in Fig. 5:5, a kind of table amphora, and the glazed bottle in Fig. 5:6, are rare.

Two fragments of lamps were discovered in Phase III: one belongs to a late Samaritan lamp (Fig. 5:7) dating to the sixth–eighth centuries CE. The other lamp (Fig. 5:8) is decorated with clusters of stylized grapes and is common at the beginning of the Abbasid period.

Phase IV

Very few sherds were recovered from Phase IV (Fig. 6), among them glazed bowls; plain glazed vessels are absent from the assemblage. The latest vessel in the ceramic assemblage of Khirbat Deiran is a yellow-glazed bowl (Fig. 6:5) decorated with sgraffito, found on surface level. Bowls of this type first appeared in the first half of the eleventh century CE; it is therefore unclear whether this bowl is connected with Phase IV or if it has it origins in later remains.

The closed cooking krater (Fig. 6:8) is similar to the one in Fig. 2:12 from Phase II. The lid with the two horizontal handles that belongs to this type krater (Fig. 6:7) is unusual.

Two jugs were ascribed to Phase IV (see one in Fig. 6:8); one of them frequently has handles with a plastic (thumbed) decoration, which make it easier to hold the vessel.

Conclusion

The ceramic assemblage of Stratum 2 is indicative of the settlement continuity at the site in the eighth–ninth centuries CE. This is based on the absence of delicate glazed vessels decorated with sgraffito and of glazed cooking vessels that first appear in the beginning of the tenth century CE.

In recent years salvage excavations, primarily in the coastal lowlands and on the slopes of the Efrayim Hills, have uncovered numerous settlements and assemblages from the Early Islamic period: at Ramla, Ramot Nof (Be’er Sheva‘), Khirbat ‘Asfura, Ḥorbat Zikhrin, Mevo Modi‘in, Bene Beraq, Khirbat ‘Azzun, Ramat Yishai, Kafr Bara, Ramat Gan, Mazor, Kefar Sava, Khirbat el-Bira, Ḥorbat Ḥermeshit, Naḥal Daliya, Gimzu and Migdal Ha-‘Emeq. All these sites have pottery repertoires similar to that settlements flourished in the region of Khirbat Deiran. It therefore seems that settlement flourished in the region during this time span, particularly in the Abbasid period.

Captions to Illustrations

Fig. 1. Pottery from Phase I.
Fig. 2. Pottery from Phase II.
Fig. 3. Pottery from Phase II.
Fig. 4. Pottery from Phase III.
Fig. 5. Pottery from Phase III.
Fig. 6. Pottery from Phase IV.